

Bogo Zupančič

Arhitekturni jezik Jožeta Plečnika v izbranih delih njegovega ljubljanskega opusa

Ključne besede: Plečnikova Ljubljana, arhitekturni jezik, arhitekturni elementi, kompozicijska načela, sinkretično v arhitekturi

DOI: 10.4312/ars.13.2.245-267

Uvod¹

Arhitekturna in urbanistična dela arhitekta Jožeta Plečnika (1872–1957) so bila dolgo po njegovi smrti spregledana. Obdobje, v katerem so nastajala, vzpon funkcionalizma in internacionalnega sloga, je bilo usmerjeno v vsesplošni tehnološki razvoj, v iskanje novosti in v prihodnost. Sobivanje človeka s preteklimi oblikami, zanimanje za staro ter povečevanje klasike idr. niso bile več osrednje teme stroke in družbe. Pred drugo svetovno vojno in takoj po njej so izbrana Plečnikova dela, ki so predmet razprave (Slika 1), poznali nekateri strokovnjaki v jugoslovanskem, srednjeevropskem in evropskem prostoru. Aktualna in svetovno (prepo)znana so postala šele v času zatona modernizma v sedemdesetih letih 20. stoletja, ko se je pogled stroke v porajajoči se postindustrijski družbi usmeril v ponovno upoštevanje zgodovinske razsežnosti in odkrivanje preteklosti. Mednarodno so se uveljavila s predstavitvijo na razstavi v pariškem centru Pompidou leta 1986,² ki so ji sledile številne razstave,³ objave člankov v strokovnih revijah in knjige.⁴ Arhitekta so predstavili kot pozabljenega pionirja modernizma, ki se je v dvajsetih letih 20. stoletja odvrnil

1 Članek je nastajal v letih 2017–2019 v okviru projekta vpisa Plečnikovih del na UNESCOV seznam svetovne kulturne dediščine, in sicer v delovni skupini, v kateri so še Špela Karo, Mateja Kavčič, Špela Španzel in Tomaž Štoka. Avtor ga je napisal poleti 2019.

2 Burkhardt, F., Eveno, C., Podrecca, B., *Jože Plečnik – Architecte 1872–1957*, Pariz: Centre Pompidou-CCI 1986.

3 Denimo: *Architect Jože Plečnik 1872–1957*, New York, 19. 1.–25. 2. 1989; *Josip Plečnik – Arhitektura za novo demokracijo*, Praga, 23. 5.–29. 9. 1996; *Arquitecto Jože Plečnik – un classico moderno*, Lizbona, 23. 3.–30. 4. 2000; *Plečnik's Ljubljana*, Brasilia, 6.–18. 11. 2018.

4 Denimo članki: Wilson, R. G., *Jože Plečnik in Ljubljana, Progressive Architecture*, oktober 1985, str. 96–103; Prelovšek, D., Podrecca, B., *Jože Plečnik – Humanist of the Interlude between Historicism and Modernism, Space Design* 11, 1987, str. 6–48; Stamp, G., *Jože Plečnik – un geni del segle XX, Quaderns d'arquitectura i urbanisme* 166, 1985, str. 4–7. Denimo knjige: Stabenow, J., *Jože Plečnik Städtebau im Schatten der Moderne*, Braunschweig, Wiesbaden 1996; Prelovšek, D., *Jože Plečnik 1872–1957. Architectura Perennis*, New Haven, London 1997; Valena, T., *O Plečniku – Prispevki k preučevanju, interpretaciji in popularizaciji njegovega dela*, Celje 2013.

od avantgardnih smeri ter se s svojimi deli navezal na klasično in lokalno izročilo arhitekture. Vzrok za poglobljanje strokovnjakov v Plečnikova dela je treba sprva iskati v pojavu krize modernizma, kasneje pa so se raziskovanja in predstavitve arhitektovih del zaradi izjemne kakovosti samo razširila in poglobila ter še vedno trajajo. Konec sedemdesetih let 20. stoletja se je med strokovnjaki in širšo javnostjo pojavilo vsesplošno nezadovoljstvo in razočaranje nad stanjem v prostoru, tako v arhitekturi kot v urbanizmu. Umeščanje stavb v prostor je v času modernizma po drugi svetovni vojni postalo skrajno monotono in je povzročalo dezorientacijo, enonamenski objekti so bili v prostoru nepovezani, prišlo je do prevlade objekta nad prostorom ...

Nekoč raznoliki stavbni tipi so dobili unificiran videz skeletne stavbe z obešeno prefabricirano fasado, v kateri bi lahko bilo karkoli: poslovna dejavnost, stanovanjski program, hotel ali kaj drugega. Zato ne preseneča, da so se strokovnjaki vrnili k izvorom in arhitekturnim temam, kot so elementi, sintaksa, jezik, kontinuiteta, kontekst, spomin idr. Plečnikova dela so torej postala izredno zanimiva. Kaj je tisto, kar sestavlja Plečnikov arhitekturni jezik, kakšen odnos je imel do arhitekturne tradicije in kaj mu je pomenila modernost?

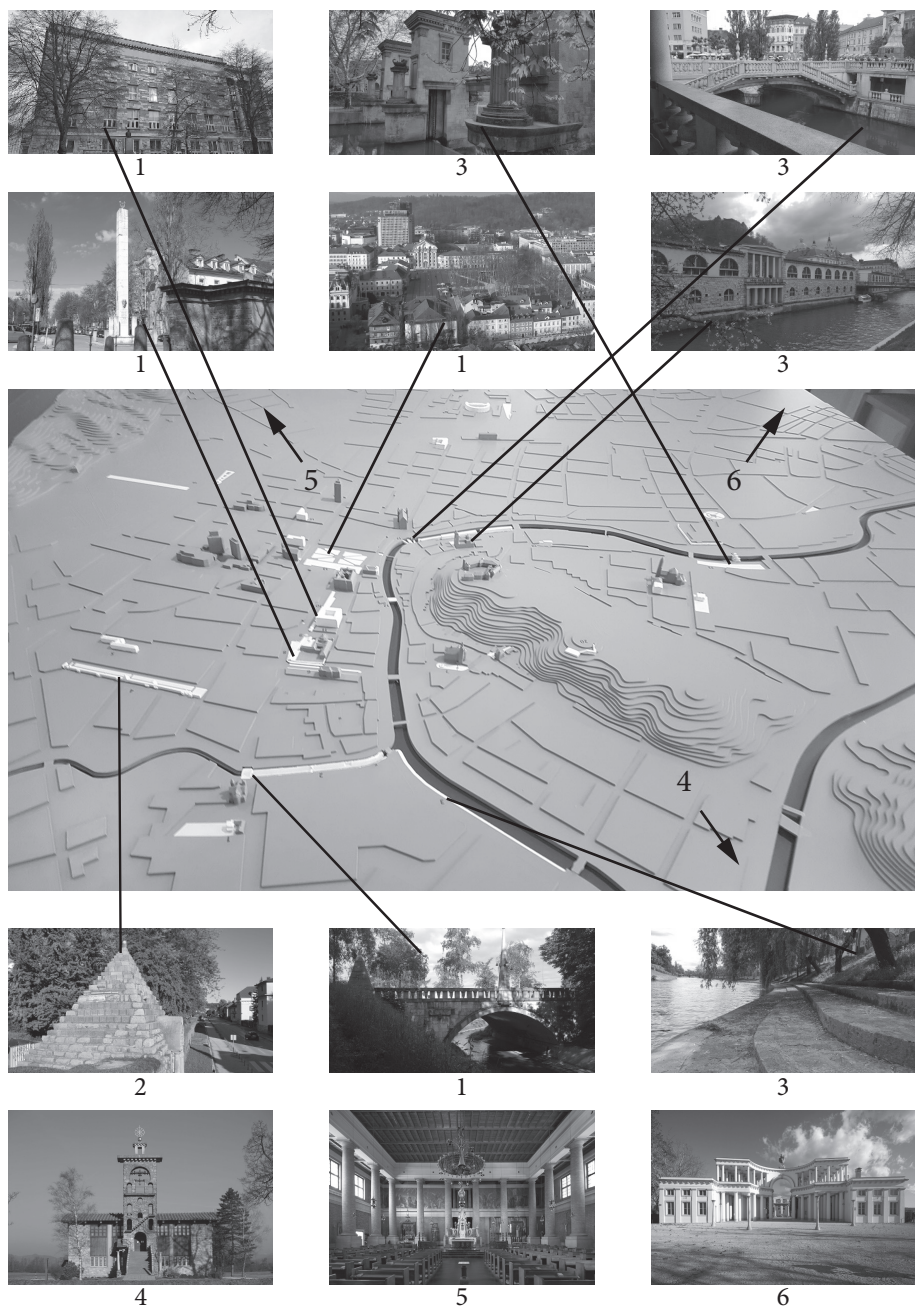
Plečnikov arhitekturni jezik

Arhitekturni jezik posreduje arhitektove zamisli prek izvedenih del tako strokovni kot širši javnosti, kjer je jezik področje artikulacije med mislijo in materijo. Sestavljajo ga arhitekturni elementi in kompozicijska načela, ki povezujejo elemente med seboj. Arhitektura je rezultat številnih spremenljivk, potreb družbe, okolja in časa, pa tudi teoretsko-filozofske naravnosti in izkušenj samega arhitekta. Iskanje ustreznega arhitekturnega jezika je bilo v prvi polovici 20. stoletja v svetu pomembno vprašanje stroke, ki je odgovore iskala v histori(c)izmih, usmeritvi gibanja *Arts and Crafts*, *Art Nouveau*, narodnih slogih, klasicizmu in v avantgardnih modernističnih stremeljenjih.

Legenda Slike 1:

1. Zeleno promenado ali kopno os sestavljajo *Trnovski most* (1931–1932), *Vegova ulica* (1929–1942), *Narodna in univerzitetna knjižnica* (1936–1940) ter *Kongresni trg s parkom Zvezda* (1928–1940);
2. *Rimski zid* na Mirju (1928–1938);
3. Promenado ob obrežju in mostove reke Ljubljanice ali vodno os sestavljajo *Trnovski pristan* (1930), *Čevlarski most* (1931–1932), *Tromostovje* (1931–1932), *Plečnikove tržnice* (1940–1942) in *Vodna zapornica* (1939–1945);
- izven območja makete so:
4. *Cerkev sv. Mihaela* (1937–1939);
5. *Cerkev sv. Frančiška* (1925–1931);
6. *Plečnikove Zale – Vrt vseh svetih* (1938–1944).

BOGO ZUPANČIČ / ARHITEKTURNI JEZIK JOŽETA PLEČNIKA V IZBRANIH DELIH
NJEGOVEGA LJUBLJANSKEGA OPUSA

Slika 1: Izbrana Plečnikova dela ali osrčje »Plečnikove Ljubljane«, umeščena na maketo,
(vir: 1-NUK, 1-Vegova ulica, 1-Trnovski most, 2, 3, foto, avtor, 2018, 4, 5, 6, foto:
Matevž Paternoster, MGML ter 1-Kongresni trg, foto: Irena Vesel.)

Kakšne so značilnosti arhitekturnega jezika Jožeta Plečnika v izbranih delih ljubljanskega opusa, ki se jim bomo nekoliko podrobneje posvetili? Je njegov arhitekturni jezik samo univerzalen, lokalni ali moderen oziroma sinteza univerzalnega (torej klasičnega ali tradicionalnega), lokalnega in modernega jezika oziroma še kaj več?

V izbranih delih vsi dobri poznavalci Plečnikovih del namreč prepoznajo izviren arhitekturni jezik. Arhitekt je opredeljen kot izviren eklektik, historicist, moderni klasik, zapoznani klasicist, prosti klasicist (angl. *free classicist*), slovenski klasik, neklasičen klasicist, ekspresionist, klasični modernist, *the originator of critical regionalism*, modernistični mistik, *founder of modern Slovene architecture*, pionir kubizma, začetnik modernizma ... tudi večni arhitekt. Dvajset let in več po arhitektovi smrti, v obdobju postmodernizma, ga poznavalci opredeljujejo celo kot predpostmodernista ali postmodernista. Različne razlage in oznake govore o kompleksnosti in neopredeljivosti izraza izbranih del,⁵ skratka o nezmožnosti slogovne uvrstitve v določen sistem. Največkrat uporabljena sintagma je nedvomno moderni klasik, ki ji strokovnjaki dodajajo še veliko mero individualizma. Tako Valena zapiše: »Vendar tam (v antiki, op. p.) ne išče oblik, temveč skuša razumeti, kako so te iz arhaičnih pogojev na samem začetku arhitekture nastale, iz tega uvida pa na novo razvija svoje oblike, kakršnih še ni bilo. To 'vračanje k izvirom' ga očitno dela odpornega in neodvisnega od modnega dogajanja v arhitekturi. Onkraj časovno pogojenih skušnjav, ki so se skrivale bodisi v nacionalni arhitekturi bodisi v pragmatičnosti funkcionalne oblike, razvija splošno razumljivo univerzalno govorico, ki je sicer utemeljena v tradiciji, a vendar nadvse individualna« (Valena, 2013, 90).

Metamorfoze arhitekturnih elementov

Arhitekturni besednjak sestavljajo osnovni arhitekturni elementi, kamor sodijo stebri, stene, vogali, venci, vrata, okna, stopnice, balustrade in drugo. Izbrana Plečnikova dela vsebujejo bogat nabor arhitekturnih elementov (Tabela 1). Vsi so skrbno zasnovani, oblikovani in izvedeni ter imajo svoj pomen. Arhitekturni elementi v izbranih delih so inovativno povzeti iz svetovne arhitekturne zakladnice in svobodno preoblikovani.⁶ Kljub naslonitvi na arhitekturno izročilo in uporabi klasičnih izposojenk je arhitekturni pristop svež. Iz del je razvidno, da so elementi ne glede na kraj in čas

5 Frampton, 2007, 89: »Z izredno plodovitostjo in diskretno inventivnostjo je Plečnik ustvaril nekaj najbolj oniričnih del našega stoletja, ki so še bolj privlačna in zgovorna zaradi dejstva, da jih je nemogoče umestiti v kakšen tok.«

6 »Dejstvo, da pri tem poseže po klasičnih gradbenih tipologijah in zgodovinskih oblikah, nič ne škodi njegovi svobodi in inovativnosti. Ta se izrazi v popolnoma svobodni kompoziciji volumnov in zaporedju notranjih prostorov, ki sta neklasična in edinstvena ter navsezadnje izvirata iz popolne predanosti kraju« (Valena, 2013, 240).

nastanka, skratka brez predsodkov, vzeti iz svetovne arhitekturne dediščine, predvsem klasične (Tabela 2). V delih je viden arhitektov dar za preoblikovanje elementov, oblik, proporcev, profilov, pa tudi kompozicije in izraznosti. Na ta način ustvarja lastne inovativne elemente oziroma njihove oblike. Pristop izključuje posnemanje, rezultat je nekaj novega, drugačnega in izrazito osebnega. Prav v tem, da ne gre za kopiranje, ampak za ponovno uporabo oziroma preoblikovanje oblik, ki skušajo ustvariti občutje pripadnosti posameznika skupnosti, je izrazitost in moč izbranih del.

Modificirani arhitekturni tipi in elementi so predstavljeni z osnovnimi geometrijskimi telesi, kot so kvader, piramida, (pol)krogla, valj in stožec, pa tudi liki, kot so kvadrat, pravokotnik, krog itn. S tem se navezujejo na splošno uveljavljena geometrijska kompozicijska načela pri projektiranju⁷ ter na francosko racionalistično arhitekturno izročilo (Claude Nicolas Ledoux, Étienne-Louis Boullée) in češki kubizem.

Zaradi večpomenskosti in nedorečenosti v Plečnikovih delih je večplastna vsebina vedno nekoliko odprta, zaradi česar je mogoče elemente in tipe različno brati. K temu pripomore dejstvo, da uporablja stare elemente, ki jih vsi poznamo, a ker so pri Plečniku tako nedorečeni, jih razume vsak po svoje. Vse nam je domače, a hkrati novo.

Steber

Stebri so pomembni orientacijski elementi v prostoru. Valena pravi: »Obeliskov, prostostojećih stebrov, torej vertikalnih elementov, ki v Rimu že od Siksta V. naprej tvorijo orientacijsko mrežo mesta, ni treba posebej izpostavljati, saj je njihovo mesto v Plečnikovem delu dobro znano. Kjer koli se mu ponudi priložnost, vertikalne elemente uporabi v podobni funkciji« (Valena, 2013, 192).

Vendar so stebri še veliko več. »Stebri kot ključni antropomorfni elementi arhitekture nasploh, zasidrani v tradiciji grških stebrišč, rimskih forumov in lož italijanskih renesančnih mest, Plečniku po izkušnji Italije pomenijo prisposodobitve humanističnega mesta. Poltransparentno stebrišče posreduje med zasebnostjo hiše in javnostjo mesta ter ustvarja vmesni prostor komunikacije, človeku prijazen življenjski prostor sredi mesta. Kako trajno je ta južnjaška izkušnja vmesnih prostorov mesta, ki jih ščitijo antropomorfni stebri, zaznamovala Plečnika, kažejo brezštevne reminiscence iz njegovega poznejšega dela.«⁸

7 »Ne, Plečnik zagotovo ni 'organik', temveč sredozemski, racionalen človek, ki svoj svet geometrijsko ureja in preoblikuje, da ga lahko razume, naredi 'človeškega', da lahko biva v njem« (Valena, 2013, 228).

8 Valena, T., Navdih Rima v: Valena, 2013, 190.

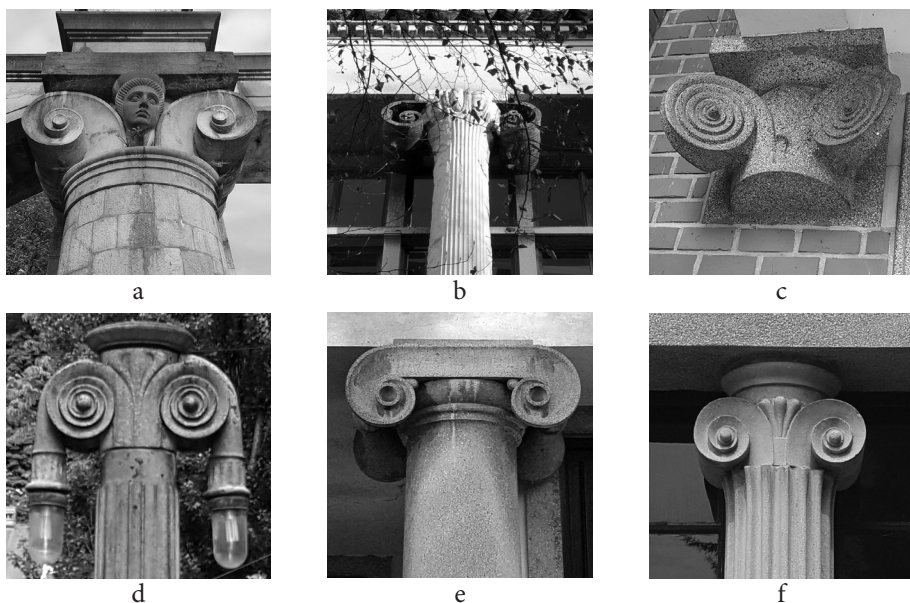
Tabela 1: Prisotnost arhitekturnih elementov

Arhitekturni elementi:	1. Kopna os					3. Vodna os								
	Trnovski most	Vegova ulica	Narodna in univerzitetna knjižnica	Kongresni trg s parkom Zvezda	2. Rimski zid na Mirju	Trnovski pristan	Čevljarski most	Tromostovje	Plečnikove tržnice	Vodna zapornica	4. Cerkev sv. Mihaela	5. Cerkev sv. Frančiška	6. Plečnikove Žale – Vrt vseh svetih	
a. steber, obelisk	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+	+	12
b. stena, zid		+	+		+		+	+	+	+	+	+	+	10
c. vrata, prehod	+	+	+		+		+	+	+	+	+	+	+	11
d. okna, špaleta			+						+	+	+	+	+	6
e. vogal	+	+	+			+			+		+		+	7
f. venec, strešniki		+	+		+				+	+	+	+	+	8
g. stopni/ce/šče		+	+		+	+		+	+		+			7
h. kolonada			+	+			+		+			+	+	6
i. herme spomenik	+	+	+							+	+		+	6
j. ograja, konfini	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+	12
k. svetilke	+		+	+			+	+			+	+	+	8
l. vegetacija	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	13
Σ	7	9	12	5	7	4	6	7	10	7	11	9	11	

Plečnik se je nad stebri navdušil že na študijskem potovanju po Italiji v letih 1898–1899,⁹ v nadaljevanju poklicne poti pa jih je rad uporabljal v različnih urbanih kontekstih in situacijah. Stebri, stebrni redi in kapiteli v izbranih delih po eni strani delujejo znano, klasično, po drugi strani pa hkrati novo, drugačno. Razlike so v

9 Prim. Stele, 1967.

motiviki, strukturi, materialu in obdelavi. Na portalu fasade cerkve Sv. Frančiška so novi preoblikovani stebri z motivom kapitela v obliki lotosovega cveta, saj so v času gradnje odkrili Tutankamonovo grobnico, na Plečnikovih tržnicah so novi dorski stebri v umetnem kamnu, na velikem oknu čitalnice NUK visoka stebra na sredini zaključujeta jonska kapitela iz kovine in kamna. Bogastvo in virtuoznost, denimo samo variacij jonskega kapitela, potrjuje Slika 2.

Slika 2: Variacije jonskega kapitela na izbranih Plečnikovih stebrih:

- a. Vodna zapornica, b. NUK (veliko okno čitalnice),
c. Paviljon cvetličarne na začetku *Plečnikovih tržnic*, d. *Gledališka stolba*,
e. *Kapela sv. Janeza*, Žale, f. *Kapela sv. Marije*, Žale (foto: avtor, 2018).

Stena

Stene v izbranih delih so oblikovane tektonsko, od težjega podnožja do lahkega venca, in skulpturno, tako da se v delih kažejo bogate strukture zidu. Ta je velikokrat sestavljen iz enega, dveh ali kombinacije osnovnih materialov, torej kamna, opeke, ometa, železnih varoval in betonskih elementov, pa tudi lesenih oblog. V ali pred zid so vstavljeni drugi elementi, kot denimo pilastri, stebri, balustrade in okna s prefabriciranimi špaletami iz umetnega kamna; dekorativni elementi na fasadah so uporabljeni zmerno in premišljeno. Z njimi želi Plečnik doseči različne učinke, tako občutek tektoničnosti oziroma trdnosti, sporočilnosti in reprezentativnosti kot občutje toplote in mediteranskosti – humanosti.

a

b

c

d

Slika 3: Stene v izbranih delih: a. delavnice na *Plečnikovih* Žalah, b. molilnica na *Plečnikovih* Žalah, c. *Plečnikove* tržnice, d. fasada NUK (foto: avtor, 2018).

Vrata

Vrata v izbranih delih so prav tako različna in izvirno oblikovana. Osnovni motiv vrat ali odprtine v zidu, prehoda v prostoru, je poudarjen enkrat z mogočnimi belimi propilejami, zasidranimi v belem pesku, drugič z odprtino v piramidi znotraj arheološkega parka ali na vrhu stopnišča s prebojem novodobnega zvonika, tretjič v okviru izbočenega zidu v pritličju palače ali v sklopu večje skupne površine oken in vrat v okviru. Vrata v posamezne lokale *Plečnikovih* tržnic so oblikovana tipsko v osi okenske odprtine (a), prehod v rimskem zidu na Mirju vodi skozi vrata v piramidi in je del stopnišča (b).¹⁰ V cerkev sv. Mihaela vstopimo preko stopnišča in odprtine zvonika (c). Prehod s Kongresnega trga s parkom Zvezda proti reki Ljubljanici vodi preko razgledišča oziroma Gerberjevega stopnišča (d). Vrata v kapelice poslovnega kompleksa *Plečnikove* Žale – Vrt vseh svetih so konkavno-konveksno poudarjena v obliki dvoetažnega stebrovja propilej (e). V izbočenem kamnitem zidu NUK, v lesenih vratih, obdanih z bakreno pločevino, ima kljuka s podobo Pegaza simbolni pomen ob vstopu študenta (f).

10 »(Piramida) ima pravokotni, ne kvadratični tloris, poleg tega pa v obzidju ne stoji aksialno, temveč je enostransko naslonjena nanj, njen volumen pa je neklasično odrezan na liniji zidu. Povsem nekonvencionalna je tudi uporaba piramide kot prehoda v obliki predora z banjastim obokom, ki ga na cestni strani uvaja lok na dveh manierističnih konzolnih stebrih. Vse to so torej zavestni odkloni od klasičnega zgleda Cestijeve piramide, kakor da bi bilo treba na tem mestu zabrisati sledi, ki vodijo v Rim« (Valena, 2013, 196).

a

b

c

d

e

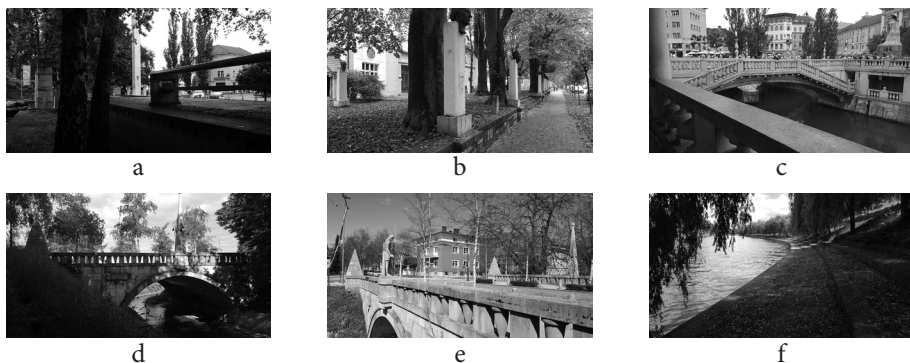

f

Slika 4: Variacije vrat in prehodov v izbranih delih: a. *Plečnikove tržnice*,
b. *Piramida v Rimskem zidu na Mirju*, c. *Cerkev sv. Mihaela*, d. *Gerberjevo stopnišče*,
e. *Glavni vhod v Plečnikove Žale – Vrt vseh svetih*,
f. *vhod v NUK* (foto: avtor, 2018).

Zelenje

Vegetacija v izbranih delih dopolnjuje in/ali poudarja arhitekturne oziroma prostorske kompozicije, zelenje je povsod sestavni del urbanega motiva. Vegetacija je uporabljena za določanje meja in robov, predvsem pa za usmerjanje, tako zapiranje kot odpiranje pogledov, za ozadje spomenikov in obeležij, pa tudi za zastiranje (neprimernih) fasad. Mala javorova drevesa ob Vegovi ulici služijo kot senčila pred soncem, veliki elegantni topoli, prav tako na Vegovi, pa dajejo osrednjemu Trgu francoske revolucije občutje pomembnosti in monumentalnosti, košato drevo zastira slepo fasado stavbe ob NUK in usmerja pogled na veliko čitalniško okno z jonskim stebrom. Z drevesi na Trnovskem mostu je poudarjen (nekdanji) prehod iz urbanega v ruralno območje. Rimski zid na Mirju je artikuliran kot arheološki park v zelenju. Z zelenjem so izražena različna razpoloženja: monumentalnost, spokojnost, umirjenost, strogost, red in druga. Večji pomen dobi zelenje ob vodni promenadi, kjer včasih nadomešča arhitekturo. Kupole postanejo krošnje vrb, stebre predstavljajo visoki topoli, zidce živa meja, klančine brežine trat itn.

Slika 5: Vegetacija v izbranih Plečnikovih delih: a. *Vegova ulica s Trgom francoske revolucije*, b. *Vegova ulica*, c. *Tromostovje*, d. *Trnovski most – Gradaščica*, e. *Trnovski most – trg*, f. *Trnovski pristan* (foto: avtor, 2018).

Odnos do globalne in lokalne arhitekturne dediščine ter modernosti

In kakšen je bil Plečnikov odnos do zgodovine? Valena pravi, da je bilo Plečnikovo pojmovanje arhitekturne zgodovine polno življenja, lahko bi ga primerjali s tokom, sredi katerega je bil tudi on sam. Nato nadaljuje: »Za človeka njegovega kova, ki Vitruvija in Albertija ni bral kot vira zgodovinskih podatkov, temveč se je z njima spuščal v enakovreden dialog, bi zlahka veljale tudi Albertijeve besede: 'Tisto, kar je že

zgrajeno, moramo izboljšati, tistega, kar mora še biti narejeno, ne smemo pokvariti.' Zgodovina se je za Plečnika tudi materialno še nadaljevala. Od tod toliko prezidav, sprememb namembnosti, integracij, kontekstualnega vključevanja obstoječega v nove koncepte. Staro mora kakopak tudi pri Plečniku pričati o preteklem, obenem pa mora služiti tudi potrebam današnjega življenja» (Valena, 2013, 181).

Plečnik je motive iz svetovne arhitekturne dediščine v izbranih delih zavestno uporabil v lokalnem okolju in kontekstu ter jih moderniziral. Poglobljen odnos do tradicije je arhitektu navdih za kontinuiteto pri (pre)oblikovanju prihodnosti mesta.¹¹ Zasnove arhitektur so avtorsko preoblikovane z elementi ali motivi iz zakladnice grške in rimske antike, renesanse, starega Egipta, deloma tudi etruščanske, islamske, budistične oziroma kitajske in japonske umetnosti. Pestra uporaba motivov iz svetovnih kultur omogoča raznolike poglede in interpretacije za razumevanje prostora, kar sproži osebni odnos in dialog s prostorom. Nagovor spremlja uporabnika v prostoru in omogoča večplastno branje (Valena, 2013, 78). Individualni univerzalni jezik in univerzalni jezik od spodaj izpostavlja tudi Friedrich Achleitner:

Če bi ostali pri analogni jezikovni situaciji v večnacionalnem cesarstvu, bi lahko Plečnika imenovali ustvarjalca 'univerzalnega jezika od spodaj' [...] Njegova arhitektura izraža vrline, ki razkrivajo nacionalni referenčni okvir in presegajo regionalne razmere, ki dejansko predstavljajo celo pojmovanje kulture, ki za seboj pušča nacionalistične konflikte devetnajstega in dvajsetega stoletja.¹²

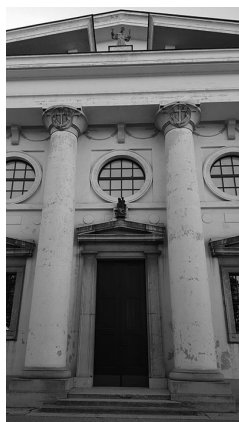
V tem smislu je arhitektura prevzela vlogo posrednika med kulturami v iskanju identitete in kontinuitete – ali kot pravi arhitekt Podrecca:

(Plečnik) enako odgovarja na vprašanja arhitekturne preteklosti in identitete, ki jo posameznik in družba potrebujeja kljub vsem novostim. Plečnikova

11 Plečnik se je navdihoval pri različnih zgodovinskih obdobjih in zanj privlačnih geografskih območjih, kjer je živel, študiral in delal. Črpal je še iz strokovne literature, etnografskih zbirk, arheologije in potovanj, pa tudi iz dopisovanj, denimo z arhitektom Ivanom Jagrom, ki je delal na Kitajskem, Japonskem in ZDA. Prebivalec Ljubljane je s svojimi deli predstavil več kot 2000 let (p)osebne interpretirane arhitekturne zgodovine – od starega Egipta, antične, srednjeveške in baročne arhitekture do druge svetovne vojne. Navdušenje nad preteklostjo je arhitekt občutil že v času študija na Dunaju, kjer je obiskoval muzeje, še bolj pa v času študijskega potovanja z rimsko stipendijo po Italiji in deloma Franciji v letih 1898–1899. V arhitekturni karieri je vseskozi »potoval« po arhitekturni zgodovini, iskal in črpal navdih za ustvarjanje. V ospredju je bila vedno kakovost, osnovana na tradiciji, in njeno preseganje. V Plečnikovi šoli je v študijskem letu 1932/1933 v petem in šestem semestru študiral Matis Schmidt, sin Japonke Tsuneko Kawase Skušek iz prvega zakona. Skušekova sta v Ljubljano prišla iz Pekinga, njen drugi mož Franc Skušek je v Ljubljano pripeljal bogato zbirko predmetov in umetnin z Daljnega vzhoda, ki jo je Plečnik, pogost gost pri Skušekih, gotovo poznal.

12 »To remain with the the analogy to the language situation in the multinational empire, one might call Plečnik the creator of a 'universal language from below' [...] His architecture evinces virtues that explode the national frame of reference, and transcend regional conditions, that indeed even represent a conception of culture which leaves far behind it the nationalistic conflicts of the nineteenth and twentieth century.« (Achleitner, 1999, 102)

arhitektura ni kolaž kanonov, ampak v najboljših primerih izboljšanje historičnih premis s historičnimi argumenti, bazična tema ni izum ali zamenjava, ampak nadaljevanje, tudi tam, kjer se nit kontinuitete pretrga (Podrecca, 1984, 23).

a

b

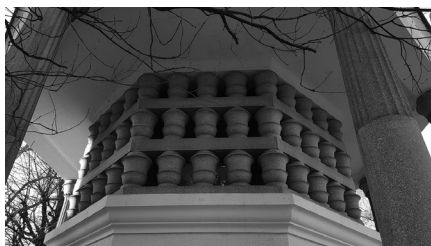
c

d

e

f

Slika 6: a. staroegipčanski-palladijanski, b. starogrški-islamski, c. starogrško-baročni-kitajski, d. etruščanski, e. bizantinski in f. budistični vplivi (Angkor Wat, Kambodža), (foto: avtor, 2018.)

Umetnostna zgodovinarka Nadja Zgonik pravi, da je Plečnikov klasicizem širši, drugačen, uprizorjen skozi modernistično izkušnjo: »Njegov klasicizem presega klasicizem zahodnega kanona. Ker se je oblikoval v duhu findesieclevskega zanimanja za vsesvetovne, torej poleg zahodnih tudi orientalne, Bližnje-, Srednje- in Daljnovzhodne kulture, je njegov klasicizem univerzalističen. Dejstvo, da vključuje elemente vseh svetovnih kultur, ga zbližuje z duhom modernističnega internacionalizma.«¹³

Tabela 2: Prikaz vplivov iz svetovne arhitekturne dediščine in lokalne arhitekture

A. Svetovna arhitekturna dediščina:	1. Kopna os					3. Vodna os								
	Trnovski most	Vegova ulica	Narodna in univerzitetna knjižnica	Kongresni trg s parkom Zvezda	2. Rimski zid na Mirju	Trnovski pristan	Čevljarski most	Tromostovje	Plečnikove tržnice	Vodna zapornica	4. Cerkev sv. Mihaela	5. Cerkev sv. Frančiška	6. Plečnikove Žale – Vrt vseh svetih	
staroegipčanska	+		+							+	+	+		5
starogrška		+	+						+				+	4
etruščanska	+		+						+	+	+		+	6
starorimska					+								+	2
renesančna			+	+			+	+	+			+		6
baročna			+	+					+					3
islamska											+		+	2
bizantinska											+		+	2
Bližnje- in daljnovzhodna						+			+		+		+	4
beuronska											+	+	+	3
B. Lokalna arhitektura		+	+		+						+		+	5
Σ	2	2	6	2	2	1	1	1	5	2	7	3	8	

13 Hvaležen sem umetnostni zgodovinarki Nadji Zgonik za razpravljanje o mojem članku in za nasvet, naj zgornjo misel eksplisitno navedem.

Odnos do lokalne arhitekture je prisoten v vseh izbranih Plečnikovih ljubljanskih delih, vendar ni viden v smislu kopiranja narodnih motivov, temveč je domač po izrazu v smislu ritma, proporcije, aranžmaja, materialov in drugega, kar vse opredeljuje duh kraja – *genius loci* (Grabrijan, 1968, 176). Izbrana dela prikazujejo občutljivost in odgovornost arhitekta do značaja kraja, do sveta in prihajajočih generacij, kar se v arhitekturi kaže kot odgovor na kontekst. »Večina njegovih realiziranih arhitekturnih in urbanističnih posegov iz medvojnega obdobja je edinstven opus kontekstualne arhitekture, ki je bil v svojem času brez primere« (Valena, 1984, 49). Povezanost z lokalnim je v izbranih delih prepričljivo izražena z elementi, načeli in materiali na primeru cerkve sv. Mihaela na Barju. Občutenje narodne samobitnosti je izraženo z nizom del, kot so Napoleonov steber,¹⁴ NUK z jonskim stebrom na velikem oknu čitalnice, s spomenikom pesniku Simonu Gregorčiču in s hermami slovenskih jezikoslovcev ob NUK, kar predstavlja simbolno središče naroda. Vsa dela so izdelana iz različnih izbranih materialov iz lokalnega okolja. Fasada NUK predstavlja značilne materiale slovenskih pokrajin, kot so (umetni) kamen, opeka, steklo, deloma tudi les in kovina. V sosledju so nanizane opeke in kosi (ne)obdelanega kamna, kar kaže na skromnost, značajsko lastnost naroda, ki v svoji zgodovini nikoli ni imel veliko sredstev in možnosti za gradnjo večjih monumentalnih stavb. V primeru Plečnikovih Žal – Vrta vseh svetih so poslovilne kapele poimenovane po ljubljanskih patronih.

V izbranih delih so vidni vplivi teorij raznih arhitektov, kot so bili Vitruvij, Palladio, Gottfried Semper, Otto Wagner in Camillo Sitte, del Johna Ruskina in Williama Morrisa ter takrat sodobnih teoretikov, kot so bili Albert Erich Brinckmann, Fritz Schumacher in Gustavo Giovannoni (Stabenow, 1996, 148–162). Kar 20 odstotkov Plečnikovih študentov je po končanem študiju odšlo na izpopolnjevanje v Pariz k Le Corbusierju, Pierru Jeanneretu in bratoma Perret. Tako je bil s pomočjo svojih študentov dobro seznanjen z njihovimi deli, vendar je Le Corbusierjeve ideje odklanjal, ker naj bi bile preveč hladne, preproste in monotone (Zupančič, 2017). Odklanjal je poenostavljeno funkcionalistično miselnost, vendar ni imel povsem odklonilnega odnosa do modernosti. Modernost lahko tolmačimo tudi s svobodo izražanja. »Konvencionalni motivi podedovane arhitekturne govornice, uporabljeni svobodno in na inovativen način – ta svoboda pri Plečniku izvira iz odprtosti za nagovor kraja« (Valena, 1994, 119–124; isti 2013, 245). Kljub konvencionalnim sredstvom Plečnik dokazuje neverjetno bogastvo inovativnosti. »Kar Plečnika povzdiguje nad vse druge arhitekta njegovega časa, je, da mu za nove zamisli ni treba razvijati novega jezika. Čeprav se zdi, da gradi s konvencionalnimi

14 Napoleonov steber na Napoleonovem trgu, danes Trgu francoske revolucije, je bil postavljen leta 1929 ob 120-letnici nastanka Ilirskih provinc v spomin na Napoleona oziroma na čas, ko so francoske oblasti Ilirskih provinc prvič v slovenski zgodovini dovolile rabo slovenskega jezika v šolah.

sredstvi, premore v arhitektonskem in prostorskem smislu nepredstavljivo bogastvo inovativnosti« (Achleitner, 1998, 34). Modernost je v izbranih delih izražena ne samo kot novost inventivnih nedogmatično zasnovanih klasičnih elementov, stilov, arhetipov in motivov ljudske arhitekture, ampak tudi kot zamenjava vsebin, možnost izbire in izražanje svobodne volje. V izbranih delih ni modernosti v smislu tedaj vzpenjajočega se funkcionalizma ali mednarodnega sloga, modernost je vidna v uporabi materialov, denimo asfalta v cerkvi sv. Frančiška, plinskih cevi v opremi čitalnice v NUK, navpičnih kanalizacijskih cevi – stebrov – v notranjščini in na fasadi cerkve sv. Mihaela, ter v uporabi umetnega kamna pri obdelavah številnih balustrad v javnih prostorih. Skratka, Plečnik v modernizmu vztraja v klasicističnem položaju, a klasično razume univerzalistično, torej širše od zahodnega kanona, vanj pa vključi tudi zglede iz drugih kultur.

Preplet prostorskih kompozicijskih načel

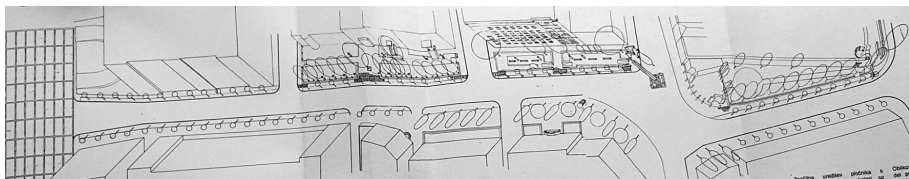
Arhitekturna in urbanistična kompozicijska načela, torej pravila skladnje in označevanja pomenov, v izbranih delih arhitekturne in prostorske elemente povezujejo v celoto. Kompozicijska načela so osi oziroma (sekvenčno) nizanje elementov ob oseh, vzdolžnih in prečnih, ter oblikovanje urbanih omrežij, (a)simetrija, rahločutno tehtanje stavbnih ali prostorskih mas, ponavljanje elementov ali ritem, njihova hierarhija ter (iz)postavljanje pomembnih elementov, ki imajo večkrat simbolni pomen, v ospredje, proporciji in drugo (Tabela 3). Arhitekt se je v arhitekturnih in prostorskih kompozicijskih načelih zgledoval tako pri arhitekturni zgodovini kot pri nekaterih sodobnikih, pri katerih so prevladovala klasična načela skladnje.¹⁵ Za izbrana Plečnikova ljubljanska dela so značilne jasne monumentalne linije, pa tudi multipliciranje enakih delov, tesno spojenih, toga vpetih v enoten strukturni red ... Pomembnost točk v prostoru, kot je denimo Tromostovje, je arhitekt izrazil z gostoto oblik, letnice nastanka posamičnih segmentov pa govore o tem, da je Plečnik v prostor dostikrat postavil najprej znamenja, spomenik ali kaj drugega in jih šele pozneje, ko se je pokazala priložnost za to, povezal v bolj strnjeno potezo (Krečič, 1997, 120, 113, 114).

15 Plečnik ni bil teoretik, ki bi pisal članke, ampak razmišljajoč praktik, imel je izoblikovane arhitekturne nazore in estetski čut. Nedvomno je dobro poznal arhitekturno zgodovino in nekatere ideje sodobnikov. Njegov učitelj, arhitekt Otto Wagner (1841–1918), velja za začetnika moderne arhitekture z veliko klasičnega, zato ne preseneča, da so se njegovi učenci zgledovali po njegovih kompozicijskih načelih. Ravnikar zapiše: »Wagnerjeva arhitektura je v bistvu ostala vedno klasicistična: poudarjene osi, ravnotežje mas, logika zgradbe od težjega podnožja do lahkega venca« (Ravnikar, 1957, 6).

Tabela 3: Prikaz kompozicijskih načel

Kompozicijska načela:	1. Kopna os					3. Vodna os								
	Trnovski most	Vegova ulica	Narodna in univerzitetna knjižnica	Kongresni trg s parkom Zvezda	2. Rimski zid na Mirju	Trnovski pristan	Čevljarski most	Tromostovje	Plečnikove tržnice	Vodna zapornica	4. Cerkev sv. Mihaela	5. Cerkev sv. Frančiška	6. Plečnikove Žale – Vrt vseh svetih	
a. (a)simetrija	+	+	+	+			+	+	+	+	+	+	+	11
b. proporci	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	13
c. ravnotežje mas	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	13
d. tektonika	+		+			+	+	+	+	+	+	+	+	10
e. točkovnost	+	+	+	+	+		+	+		+	+	+		10
f. os, sekvence	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+	+	12
g. mreža	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	13
h. ritem, ponavljanje	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	13
i. hierarhija			+				+	+	+	+	+	+	+	8
j. staro-novo		+	+	+	+			+						5
k. monumentalno		+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+	11
l. simbolno	+		+			+	+	+	+	+		+	+	9
m. ponovna raba		+	+	+	+			+						5
n. promenada	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+		11
o. zrcaljenje	+					+	+	+	+	+				6
p. vertikalnost	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+	+	12
r. osnovni liki	+		+	+	+			+		+	+	+	+	9
Σ	13	12	16	13	12	9	13	17	13	14	13	14	12	

Zunanji odprti prostori izbranih del so zasnovani na premišljeno izbranih točkah, ki so programsko raznolike, in točkah s pogledi (fr. *point de vue*) na kaj zanimivega. Pri izbranih delih prepoznamo kompozicije postavljanja poudarkov v obliki navpičnic, torej stebrov, obeliskov, spomenikov, herm in kolonad. Urbane poteze nastajajo postopoma na osnovi povezovanja poudarkov v osi, te pa so s prečnimi osmi povezane v omrežja. Pri tem se prepletajo veliko in malo merilo, časovne dimenzije zatečenega in novega ter oblike.

Slika 7: Časovno zaporedje nastanka Plečnikovih del na Vegovi ulici (1928–1956):

1. Kongresni trg (1928–1932), 2. Napoleonov steber (1929), 3. Glasbena matica z matičnim trgom (1932), 4. Gregorčičev spomenik (1937), 5. Narodna in univerzitetna knjižnica (1936–1941) in 6. Križanke (1952–1956) (vir aksonometrije: Jan, 1995).

Primer. Vegova ulica je urejena kot simetrična os, kot široka ozelenjena avenija, kjer so mase stavb, tako obstoječih kot novih, urbane opreme in zelenja postavljene uravnoteženo na obeh straneh osi, vendar ne dolgočasno simetrično. Vtis na arhitekturni promenadi z ritmičnim ponavljanjem herm, ki obiskovalce seznanjajo z velikani slovenske glasbene in, v nadaljevanju, jezikovne kulture, ter velikimi in malimi drevesi je širokopotezen, monumentalen, vendar prijeten in human. Vegova ulica kot kulturna in univerzitetna os je nastajala postopoma od leta 1928 do 1942 oziroma 1956. Najprej, že leta 1926, je arhitekt narisal načrte novega Kongresnega trga, izvedba pa se je končala leta 1932. Leta 1929, ob praznovanju ustanovitve Ilirskih provinc, je Plečnik postavil Napoleonov steber v sečišču prostorskih osi, kot navpični poudarek, ki se vizualno navezuje na Kongresni trg in označuje prostor nekdanjih vzhodnih Emonskih vrat. Leta 1932 je bil na mestu vzhodnega rimskega (in hkrati srednjeveškega) zidu zgrajen zidec s hermami ob Vegovi, sledili pa sta njena ozelenitev in novogradnja NUK, ki je trajala vse do leta 1941, z dvignjenim parkom s klopmi ob Vegovi, ki jo zaključuje. Gregorčičev spomenik je bil dokončan že leta 1937. Po drugi svetovni vojni je arhitekt s sodelavcem Antonom Bitencem srednjeveški samostanski kompleks preuredil v šolsko-kulturni objekt Križanke, ki vsebinsko osredinja os Kongresni trg–Trnovski most.

Določeni elementi, pa tudi stavbe oziroma kompleksi stavb, denimo Plečnikove Žale, so zgrajeni povsem na novo, nekateri so prestavljeni ali ponovno postavljeni (angl. *rebuilt*), drugi so preoblikovani (angl. *reshaped*), tretji povzeti (angl. *reinterpreted*). Skratka, gre za preplet urbanih posegov s kompozicijskimi načeli, ki se odražajo v

a

b

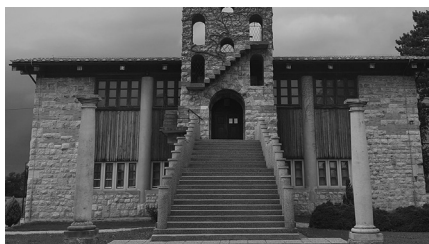
c

d

e

f

Slika 8: Kandelabri, stebri, konfini in svetilke kot navpični poudarki v izbranih delih, ki usmerjajo, stopnjujejo, uokvirjajo ali osvetljujejo mestne motive (foto: avtor, 2018).

- a. Gledališka stolba, b. Gerberjevo stopnišče, c. Tromostovje, d. Čevljarski most, e. Kongresni trg z znamenjem Sv. Trojice, f. cerkev Sv. Mihaela

različnih oblikah gradnje. Prisotno je tako dodajanje in sestavljanje kot odzemanje, vse skupaj pa povezujejo vizualno stopnjevanje, sekvenčnost in dramaturgija.¹⁶

Izbrana dela so torej drugačna od tedanjih prevladujočih funkcionalističnih načel oziroma mednarodnega sloga in tendenc unitarnega urbanizma. Ta poenostavlja kompleksno dogajanje v prostoru, zato lahko Plečnikov pristop označimo z izrazom pluralni urbanizem (Ryan, 2017, 151). Zanj je značilna tako bogata prisotnost in preplet elementov kot sinteza ali idiosinkratičnost kompozicijskih načel. Slovnico je težko natančno razvozlati, vendar je odprta tako do inventivnih kot alternativnih branj. V njih opazijo več pomenov in jih različno doživljajo.¹⁷

Zaključek

Motivi za preoblikovanje elementov v Plečnikovih delih so raznoliki in vzeti tako iz svetovne kot lokalne arhitekturne dediščine, kompozicijska načela so univerzalna, materiali lokalni in deloma novi, potrebe sodobne. Arhitekturne preobrazbe elementov, stavb in prostorov so tako oblikovno kot pomensko bogate ter se razlikujejo od primera do primera. Izbrana arhitekturna dela pri uporabnikih, tako stanovalcih in obiskovalcih kot strokovnjakih, sprožajo večplastne odzive. V njih opazijo več pomenov in jih različno doživljajo, z njimi se poistoveti širok krog ljudi, v njih najdejo svojo pripadnost. Artikulacija zelenih urbanih prostorov je bogata, omogoča kakovostno urbano življenje in je v merilu človeka. Število, pomen in razlage kulturnih vplivov iz svetovne dediščine v izbranih delih se med poznavalci Plečnikovih del nekoliko razlikujejo. Vsi poudarjajo klasične prvine njegove arhitekture, narodno občutenje in moderni pristop, vendar vsak na nekoliko drugačen način in z različnimi poudarki tako na njegova številna dela kot na celoten opus, ki ga zaznamujejo tri obdobja. To so: Friedrich Achleitner, Peter Krečič, Marjan Mušič, Damjan Prelovšek, Boris Podrecca, Edvard Ravnikar, Jörg Stabenow, Tomaš Valena in drugi.

Izbrana Plečnikova dela so bila zgrajena v razponu dvajsetih let, med dvajsetimi in štiridesetimi leti 20. stoletja, v obdobju tik pred gospodarsko krizo, med njo in po njej, kar dokazujejo datacije del. Zgrajena so bila postopoma, v kratkem času in s skromnimi sredstvi ter so del artikulirane enovite podobe narodne prestolnice, danes znane kot »Plečnikova Ljubljana«. Arhitekturna dela in urbanistične poteze arhitekta Jožeta Plečnika v Ljubljani vsebujejo (p)osebni arhitekturni jezik, ki je

16 Glej tudi: Stabenow, J., Exkurs: Gottfried Sempers 'Festapparate' v: Stabenow, 1996, 153–155.

17 »Plečnik's Ljubljana work was not only multiscalar but also multi programmatic, providing multiple meanings for multiple audiences. Infrastructure improvements were integrated with open spaces; civic buildings adjoined monumental squares and meshed with infrastructure, bridges became public space; ruins from the past and memorials of Slovenian or broader conceptions of history meshed with present-day park and street improvements« (Ryan, 2017, 153).

drugačen od jezika v svetu prevladujočih arhitekturnih smeri med svetovnima vojnama. Arhitekturni elementi, tipi (in prostori) predvsem iz klasične arhitekture, od staroegipčanske, antične, renesančne in baročne, pa tudi ljudske ter celo bližnje- in daljnovzhodne arhitekturne tradicije, so inovativno povzeti, preobraženi in posodobljeni za nove potrebe modernega človeka. Arhitekturna dela so bila, drugo za drugim, v zgodovinsko-prostorskem kontekstu mesta postopoma povezana v harmonično celoto javnih prostorov. Sinteza zatečenih in novih stavb, prostorov s kompozicijskimi načeli in dodanih zelenih površin pomeni kontinuiteto spomina in novo identiteto. Javni prostori so povezani v zeleni urbani mreži v merilu človeka. Izbrana dela zaradi splošno jasno prepoznavnega, drugačnega in simbolnega arhitekturnega jezika, pa tudi večpomenskosti, edinstvenosti, kakovosti in arhitektovega etičnega pristopa do prostora v času, v katerem so nastala, pa vse do danes pomenijo pomemben prispevek k arhitekturni ustvarjalnosti prve polovice 20. stoletja. V njih prepoznamo inovativni arhitekturni jezik, izvirno (pre)oblikovanje arhitekturne tradicije in drugačno modernost.

Bibliografija

- Achleitner, F., Die Stellung der Kirche in Bogojina im Sakralbau der Zwischenkriegszeit oder von der Freiheit des Architectonischen Denkens, v: *Arhitekt Jože Plečnik v Prekmurju. Posvet Slovenskega umetnostnozgodovinskega društva*, 25.–26. 9. 1997, Moravske Toplice, Ljubljana 1998, str. 23–38.
- Achleitner, F., The Pluralism of Modernity: The Architectonic »Language Problem« in Central Europe, v: *Shaping the Great City – Modern Architecture in Central Europe 1890–1937* (ur. Blau, E., Platzer, M.), München, London, New York 1999.
- Frampton, K., Mediteranska duša, *Arhitektov bilten* 175–176, 2007.
- Gooding, M., *National and University Library*, Ljubljana, London 1997.
- Grabrijan, D., *Plečnik in njegova šola*, Maribor 1968.
- Jan, A., *Elementi kompozicije Plečnikovega oblikovanja mestnega prostora v Ljubljani* [magistrska naloga], Ljubljana 1995.
- Krečič, P., *Jože Plečnik – branje oblik*, Ljubljana 1997.
- Krečič, P., *Jože Plečnik*, Ljubljana 1992.
- Podrecca, B., Plečnik, Ljubljana et cetera, (pogovor z Darinko Kladnik), v: *Jože Plečnik in Ljubljana, arhitekt in njegovo mesto*, Gradec 2003.
- Podrecca, B., Plečnik ni samo postmodernizem, *Sinteza* 65–68, 1984, str. 22–25.
- Prelovšek, D., *Jože Plečnik Arhitektura večnosti*, Ljubljana 2017.

- Prelovšek, D., Plečnik and Semper, v: *Josip Plečnik – an architect of Prague castle*, Praga 1997, str. 209–214.
- Prelovšek, D., Plečnik in angleška umetnost, *Acta historiae artis Slovenica* 10, 2005, str. 157–166.
- Ravnikar, E., Plečnikovo poslanstvo, *Ljudska pravica* 8, 10. 1. 1957, str. 6.
- Ryan, B. D., *The Largest Art. A measured Manifesto for a Plural Urbanism*, Cambridge 2017.
- Stabenow, J., *Jože Plečnik, Städtebau im Schatten der Moderne*, Braunschweig, Wiesbaden 1996.
- Stabenow, J., Prihodnost v umetnikovi zasnovi, *Arhitektov bilten* 107–108, maj 1991, str. 42–51.
- Stele, F., *Arh. Jože Plečnik v Italiji*, Ljubljana 1967.
- Valena, T., *Beziehungen. Über den Ortsbezug in der Architektur*, Berlin 1994, str. 119–124.
- Valena, T., *O Plečniku – Prispevki k preučevanju, interpretaciji in popularizaciji njegovega dela*, Celje 2013.
- Valena, T., Plečnik, postmodernizem in kontekstualna arhitektura, *Sinteza* 65–68, 1984, str. 49.
- Zupančič, B., *Plečnikovi študenti in drugi jugoslovanski arhitekti v Le Corbusierovem ateljeju*, Ljubljana 2017.

Bogo Zupančič

Arhitekturni jezik Jožeta Plečnika v izbranih delih njegovega ljubljanskega opusa

Ključne besede: Plečnikova Ljubljana, arhitekturni jezik, arhitekturni elementi, kompozicijska načela, sinkretično v arhitekturi

Avtor članka razčlenjuje značilnosti arhitekturnega jezika v izbranih ljubljanskih delih arhitekta Jožeta Plečnika. Sprašuje se, ali je Plečnikov arhitekturni jezik samo univerzalen, lokalni, moderen ali sinteza univerzalnega (torej klasičnega ali tradicionalnega), lokalnega in modernega jezika oziroma še kaj več. Značilne Plečnikove arhitekturne elemente in sintakso opredeli in predstavi s tabelami in fotografijami ter posamezne primere podkrepi s citati uglednih strokovnjakov. Avtorjev sklep je, da arhitekturna dela in urbanistične poteze arhitekta Jožeta Plečnika v Ljubljani vsebujejo (p)osebni arhitekturni jezik, ki je drugačen od jezika v svetu prevladujočih arhitekturnih smeri med svetovnima vojnoma. Arhitekturni elementi, tipi (in prostori) predvsem iz klasične arhitekture, od staroegipčanske, antične, renesančne in baročne, pa tudi ljudske ter celo bližnje- in daljnovzhodne arhitekturne tradicije, so inovativno povzeti, preobraženi in posodobljeni za nove potrebe modernega človeka. Arhitekturna dela so bila, drugo za drugim, v zgodovinsko-prostorskem kontekstu mesta postopoma povezana v harmonično celoto javnih prostorov. Sinteza zatečenih in novih stavb, prostorov s kompozicijskimi načeli ter dodanih zelenih površin pomeni kontinuiteto spomina in novo identiteto. Javni prostori so povezani v zeleni urbani mreži v merilu človeka. Izbrana dela zaradi splošno jasno prepoznavnega, drugačnega in simbolnega arhitekturnega jezika, pa tudi večpomenskosti, edinstvenosti, kakovosti in etičnega pristopa arhitekta do prostora v času, v katerem so nastala, pa vse do danes pomenijo pomemben prispevek k arhitekturni ustvarjalnosti prve polovice 20. stoletja. V njih prepoznamo inovativni osebni arhitekturni jezik, izvirno (pre)oblikovanje arhitekturne tradicije in drugačno modernost.

Bogo Zupančič

Jože Plečnik's architectural language in selected works of his opus in Ljubljana

Keywords: Plečnik's Ljubljana, architectural language, architectural elements, compositional principles, syncretism in architecture

The author of the article analyses the characteristics of architectural language in selected works of architect Jože Plečnik in Ljubljana. He considers whether Plečnik's architectural language is only universal, local, modern or a synthesis of universal (i.e. classical or traditional), local and modern language, or even more? Plečnik's typical architectural elements and syntax are defined and presented in the form of tables and photographs, as well as in some examples with quotations from reputable experts. The author's conclusion is that architectural works and urban design of architect Jože Plečnik in Ljubljana contain a specific and personal architectural language that is different from the dominant form seen around the world between the two world wars. The architectural elements mainly draw types (and spaces) from classical architecture, from ancient Egyptian, antique, Renaissance and Baroque, as well as folk and even near and far eastern architectural traditions, and have been innovatively summarised, transformed and updated for the new needs of modern man. The architectural works were, one by one, gradually integrated into the harmonious whole of public spaces within the historical-spatial context of the city. The synthesis of existing and new buildings and spaces with compositional principles as well as added green spaces represents the continuity of memory and a new identity. Public spaces are connected in a green urban grid on a human scale. Selected works make an important contribution to the architectural creativity of the first half of the 20th century, due to the generally clearly recognisable, different and symbolic architectural language in the period in which they were created, as well as the multi-meaning, unique, high quality and ethical approach of the architect to the space. They show an innovative personal architectural language, an original (re)shaping of the architectural tradition and a different kind of modernity.